

En svømmepige bliver til

Af Ole Skjerk

1. Indledning

OL-medaljevinderen i svømning, Karen Margrethe Harup fortæller, hvordan hun som 11årig oplevede Inge Sørensens broncedaljeløb i 200 meter brystsvømning ved de olympiske lege i 1936 i Berlin:

»Jeg husker tydelig radiotransmissionen den dag, hun vandt sin medalje. Der var dødsstille i stuen; jeg tror ikke, jeg trak vejret i de 3 minutter løbet varede.

»Ja,« sagde far, da vi havde lukket for radioen, »det må nu alligevel være morsomt for pigens forældre at sidde herhjemme og høre alt det der, – tænk, hvis det var ens egen datter.«¹

»Svømmepigerne« er et begreb inden for dansk idræt – et begreb som er knyttet til de succesfulde danske kvindelige svømmere i 1930'erne og 40'erne. Navnlig deres store medaljehøst ved de olympiske lege i London i 1948 var genstand for den helt store jubel i Danmark.

I dansk idræthistorie er sporten sædvanligvis blevet betragtet som et maskulint anliggende, som et sted, hvor mændene dyrkede mandlige dyder – uden kvindelig indblanding; men alligevel er svømmepigerne trådt ind i idræthistorien med stor selvfølgelighed.

Sportsligt set var deres præstationer fremragende, men alligevel: Kunne det virkelig passe med datidens kvindeopfattelse, at unge piger kastede sig ud i hårde

idrætskonkurrencer under offentlighedens bevågenhed, og at de gjorde det i en af de mest afklædte idrætsgrene, man kan forestille sig?

Hvorfor var det muligt at de kunne træde frem som sportslige heltinder netop i svømning?

»Lille henrivende Inge« var kun 12 år, da hun fik medalje ved de olympiske lege i 1936.

Var der slet ingen, der mente, at det var udover enhver form for anstændighed, at lade en så ung pige optræde i så krævende konkurrence?

Eller da Greta Andersen besvimede i bassinet ved de olympiske lege i London i 1948, fordi hun havde menstruation og kraftige smerter. Var der ingen, der mente, at kvinder burde holde sig fra at dyrke idræt, når de havde menstruation?

Var der ikke en række barrierer af seksuel, kønsmæssig og sportslig karakter, som de stødte ind i?

Og hvis der ikke var, hvordan kan det så være tilfældet?

I samme periode kender vi ikke til mandlige danske svømmere af tilsvarende format. Gode svømmere i Danmark var kvinder.

Og man kender ikke mange andre kvindelige idrætsfolk fra Danmark på internationalt niveau i samme periode. Gode idrætskvinder i Danmark var svømmere.

Hvad er det for betingelser, der har gjort

det muligt for kvinderne – nogle kvinder – i Danmark, at blive så gode lige præcis i svømning i den pågældende periode?

2. Kvindelighed

For at forstå dette vil jeg tage udgangspunkt i begrebet kvindelighed.

»Kvindelighedens konstruktion« er overskriften på kapitel 2 i Bente Rosenbecks bog *Kroppens Politik*.

Her analyserer hun, hvordan kvindeligheden er blevet skabt i den periode, hun kalder det moderne, og som hun forstår som perioden efter 1880.

Rosenbeck skelner mellem 3 synsvinkler på , hvad kvinder er:

- Kvindelighed: En norm om, hvad kvinder er
- Et praktisk levet kvindeliv: Alt hvad kvinder gør og skaber er kvindeligt
- Kvindekøn: Kvinder som en biologisk kategori²

Hendes overordnede synspunkt er, at i det moderne er kvindeligheden først og fremmest udformet i relation til kvindekønnet, til kvinden som en biologisk størrelse. Ud fra anatomen og biologien er kvindens væsen fortolket, med kvindens cyklus og moderskabet som de centrale temaer.

Rosenbecks pointe er, at biologien i høj grad er ideologi. Derfor er kvindelighed primært defineret ud fra en kulturel tolkning af, hvordan kvinders biologi skal forstås, og denne kulturelle tolkning eller *Normen* om, hvad kvindekøn er og hvilke grænser for udfoldelse, dette kvindekøn sætter, bliver altså bestemmende for, hvordan kvindeligheden konstrueres i det moderne, og denne norm er i høj grad skabt og understøttet af videnskaben.

Realiteten – forstået som det kvinder

faktisk gør – er underordnet normen, og kvinder kan derfor risikere at kaste sig ud i ukvindelige aktiviteter – med deraf følgende fordømmelse, ikke mindst fra videnskabelig side.

Bente Rosenbecks påpegning af, at kvindelighed især er defineret ud fra kroppen, fra biologien, gør, at jeg mener, at hendes indfaldsvinkel er central, når man vil prøve at forstå den virkelighed, som idrætskvinder har befundet sig i – et sted mellem normer om, hvad kvinder bør gøre og realiteten – hvad kvinder faktisk gør.

3. Kvinder – svømning, konkurrence og synlighed

Kvinder og svømning

Før 1930 fandtes der ingen offentlige svømmehaller i Danmark og svømning var en aktivitet, der var knyttet sammen med friluftsliv og badning. Også *svømmesporten* foregik udendørs, først og fremmest i havvand i de friluftsbassiner, som ofte var anlagt i forbindelse med havnene i de større byer.

Svømning var ikke på samme måde som det er tilfældet idag, en sportsgren som var fuldstændig adskilt fra familieliv og badning.

Således skriver Frederik Christensen, gymnastik- og svømmelærer og direktør for Badeanstalten »Sønderstrand« i København i sin bog »Svømning for alle« fra 1931, om svømning, at det er »En enestaaende Idræt og en nødvendig Færdighed for os alle.«

Grunden til at Christensen kan knytte disse ord til svømning er dels, at en svømmetur betyder, at »Hudens ca. 3 millioner Porer bliver rensed for det daglige Svedaf-fald, der sætter sig fast som et giftigt Lag paa Huden«, og dels »den alvorlige Kends-

gerning, som vi jo næsten dagligt om Sommeren bliver erindret om, at det kan koste vort eget eller andres Liv, saafremt man ikke kan svømme.«³

Denne sammenkædning af hygiejne og svømning er interessant at se på i forhold til den måde, hvorpå svømmeren Greta Andersen beskriver Sønderstrand, som netop var Christensens badeanstalt:

»Jeg slugte en masse af Sønderstrands næsten altid snavsede vand under forsøgene på at lære grundreglerne om vejtrækning i crawl.«⁴

Svømning betragtedes altså – på trods af det beskidte badevand – som en aktivitet med indbygget høj hygiejnisk og moralsk værdi – næsten på linje med daglig tandbørstning eller evnen til at beherske god bordskik.

Svømning er uden yderligere diskussion en aktivitet, der er god for kroppen – eller biologien: Man bliver ikke alene ren af at svømme; man bliver også i stand til at redde såvel sig selv som andre, for eksempel sine børn, fra at drukne.

Og da kvindernes vigtigste pligter i 30ernes Danmark er knyttet til moderskabet, kan badeanstaltens direktør Christensen med sindsro skrive, at »Svømning er ikke mindst en Idræt ogsaa for Kvinder.«⁵

Svømning og kvinder er to størrelser, som man ser som naturligt forbundne i 30ernes Danmark.

Kvinder og konkurrence

Hvad så med konkurrence?

Kunne det forenes med svømningens moralske og hygiejniske aspekter og med, hvad man godkendte som acceptabel kvindelig adfærd?

Ove Bøje, som var læge og lektor i idrætsfysiologi, skriver i sin bog *Idrætsteori* (1945) i kapitlet *Kvindeidræt*:

»Ganske vist ser man af og til, at Kvin-

der opnaar gode Resultater i Konkurrenceidræt, men dette er ofte Kvinder af maskulin Type, medens de fleste Kvinder ikke bryder sig om at dyrke haard Idræt. Det maa heraf være berettiget at slutte, at haard Idræt ikke er noget for Kvinder. Mange Idrætsgrene, de haarde Kampidrætter Mand mod Mand og saadanne, der kræver opbydelsen af Individets hele Kraft, virker, naar de drives af kvinder, unaturligt og uskønt og maa ogsaa paa Forhaand antages at være ufysiologiske, maaske endog sundhedsfarlige.«⁶

Generelt betragtede man konkurrenceidræt som noget, der ikke var i overensstemmelse med de idealer der definerede kvindelighed, og i de fleste idrætsgrene skal man op i 1940erne, før man finder konkurrencer for kvinder i større omfang.

Alligevel fortæller det indledende citat, hvor Karen Margrethe Harups far drømmer om, at hans egen datter en dag skal deltage i og vinde en olympisk svømme-konkurrence, at det absolut lå indenfor rammerne af, hvad man kunne forestille sig som rimeligt, at piger deltog i *svømme*-konkurrencer.

Også den senere OL-svømmer Greta Andersen fortæller om sin chef, der var velvilligt indstillet overfor hendes svømning:

»Det betød meget for mig, at min chef var meget sportsinteresseret. Jeg var dengang i et af FDBs udsalg. Der var en dejlig frisk tone i dette foretagende, som tiltalte mig. Bestyreren fattede hurtigt interesse for min svømning og gav mig ofte tidligt fri, så jeg kunne komme til træning.«⁷

Og for svømningens vedkommende begyndte man at afholde danske mesterskaber for kvinder allerede i 1909.

Hvorfor kunne man acceptere, at kvinder deltog i konkurrenceidræt, når det drejede sig om svømning?

I forbindelse med DIFs repræsentantskabsmøde i oktober 1932 rettede bestyrelsesmedlemmet, gymnastikinspektør Else Thomsen en voldsom kritik mod DIF, fordi man accepterede, at kvinder var begyndt at dyrke konkurrenceatletik.

Else Thomsen mente, »at det var Mændene, der »lokkede« Kvinderne til at dyrke Atletik«. ⁸

På et efterfølgende bestyrelsesmøde i DIF uddybede hun sin kritik:

»Den konkurrence, Kvinderne vil til Livs er Enkeltmandskonkurrencen for Kvinder, der skal ende med en Rekord, hvor Kvinderne skal præstere en sportslig Maximumsydelse, som man ser ligger over hendes Kræfter derved, at hun ikke behersker sig i Slutningen af sin Ydelse.« ⁹

»Enkeltmandskonkurrence for Kvinder, der skal ende med en Rekord« kan opfattes som en præcis beskrivelse af den svømmesport, hvor de danske kvindelige svømmere netop i disse år i begyndelsen af 30'erne var begyndt at sætte verdensrekorder.

Men nej: Else Thomsen er positivt indstillet overfor svømning, som en idræt, der er velegnet for kvinder.

Hvad er det da, der er så godt ved svømning for kvinder – modsat atletikken, som Else Thomsen mener, at kvinderne er blevet lokket til at dyrke af mændene?

Er enkeltmandskonkurrencer da ikke enkeltmandskonkurrencer?

Og en rekord – er det ikke en rekord?

Svømningens »moraliske overskud«, som jeg beskrev i det foregående afsnit, har givet videre rammer for, hvad kvinder kunne tillade sig inden for denne disciplin.

Altså: Kvinder kunne godt tillade sig at stille op i konkurrencer, bare der var tale om, at det de konkurrerede i, var af en karakter, der kunne rummes inden for et anerkendt kvindeligt adfærdsmønster.

Og her hørte svømning til.

Kvinder og synlighed:

Det æstetiske Moment

Yderligere et element er vigtigt at komme ind på, når man skal forstå, hvorfor svømning kunne anerkendes som en idræt, der var særlig velegnet for kvinder: Æstetikken

Ove Bøje skriver i sin Idrætsteori, kapitlet Kvindeidræt:

»Skal man tage Standpunkt til Kvindeidrætten, maa man saaledes tage to Momenter i Betragtning: det æstetiske og det sundhedsmæssige. Den æstetiske Side af Sagen, som ikke skal nærmere behandles her, drejer sig først og fremmest om, hvilke Idrætsgrene, der er forenelige med og udviklende for det, man forestiller sig ved »det kvindelige.« ¹⁰

Hvordan kunne man afgøre, hvilke idrætsgrene, der var forenelige med og udviklende for det kvindelige? Jeg tror begrebet »synlighed« kan være med til at afklare dette.

Kvindens synlighed i forbindelse med idrætsudøvelse har en lang tradition for at være reguleret i dansk idrætshistorie.

Allerede i 1880'erne, da den svenske gymnastik blev indført på de danske højskoler og kvinderne i stort omfang begyndte at dyrke gymnastik dér, var der diskussioner om, hvilken beklædning, de burde være iført, når de øvede gymnastik.

Skellet gik, som så mange gange senere, mellem »det praktiske« og »det anstændige«, og et af de vigtige argumenter fra »den anstændige« side var det æstetiske. Hvilken form for gymnastikbeklædning var i overensstemmelse med »det kvindelige«?

Også i dansk svømmesport var synlighed et tema helt fra dens spæde begyndelse:

Kaptajn K.V. Høyer, som var en af de tidlige idrætspionerer, fortæller om et

svømmestævne, som må have fundet sted lige omkring år 1900:

»Jeg har da været med til de første Svømmestævner, der blev afholdt på Orlogsværftet i den store Dok. Ork ja, det var dengang, det var forargeligt at se en Dame i Badedragt. Jeg husker, at de enkelte Løb, der var forbeholdt Damerne, foregik paa en særlig Maade. Fra et dække af Hessian dukkede pludselig en Række Badehætter frem, og Dameløbet var startet. Naar Banen var svømmet igennem, forsvandt Damerne atter bag Tæppet.

Om udspring var der ikke tale – kun ved Generalprøven lod Krigsassessor Poul Petersen sine to smukke Døtre springe ud. Men de to unge damer stod indhyllet i Badekaaber lige til det Sekund, de forlod Vippen. Nu ser vi anderledes naturligt paa Tingene.«¹¹

Det vil være en interessant opgave at undersøge, hvordan denne naturlighed har udviklet sig inden for svømmesporten; men det er ikke mit projekt i denne sammenhæng.

Denne nye naturlighed kommer for eksempel til udtryk på forsiden af svømmeren Else Jacobsens Olympiske Dagbog fra 1932, som var forsynet med et stort billede af hende i badedragt. Selvfølgelig spiller det en rolle, at der på det tidspunkt er gået 30 år, men det interessante er, at denne naturlighed har udviklet sig i forhold til svømning, men ikke i forhold til for eksempel atletik.

I 1935 skriver Aage Herman en artikel under overskriften »Taabeligt Snerperi«. Artiklen er skrevet i anledning af, at danske kvindelige atletikudøvere har fået forbud mod at opholde sig og træne på atletikstadion samtidig med de mandlige atletikudøvere, hvis de – kvinderne – er iført idrætstøj.

Aage Herman skriver, at det er »ganske

og komplet taabeligt og meningsløst, at unge Kvinder og Mænd ikke maa være sammen paa Stadion i Idrætsdragt, naar de gerne maa være sammen i Badeanstaltnes og i Svømmehallernes Sportsbassiner i baa-de Københavns og Frederiksbergs Svømmehaller kun iført badedragt.«¹²

Hermans sammenligning af de betingelser, der gælder kvinder i henholdsvis idrætsdragt og badedragt illustrerer klart, at det at dyrke svømning ses som en langt mere accepteret kvindeadfærd end atletik er det – også med hensyn til synlighed.

Men hvorfor?

Har det noget med svømningen at gøre? Eller atletikken? Eller kvinderne? Eller mændene?

En del af forklaringen tror jeg som nævnt ligger i svømningens status som en aktivitet med høj indbygget moralsk og hygiejnisk værdi. Men der er flere forhold, og nogle af disse vil jeg belyse i det følgende afsnit.

Problemet opstår, når der er tale om idrætsgrene, der med Bøjes ord »kræver Opbydelsen af Individets hele Kraft«, fordi de »virker, naar de drives af Kvinder, unaturligt og uskønt.«¹³

Blandt de idrætsaktiviteter, som Bøje fraråder kvinder at dyrke, er, udover typiske kraft- og kampidrætter som boksning, brydning og vægtløftning også »anstrengende Løb over større Distancer«.¹⁴

Æstetisk set er det, man er optaget af nu – i 30erne og 40erne – ikke kun, hvilken beklædning, kvinderne har på, men om de foretager sig noget, der virker »unaturligt og uskønt« – som for eksempel at deltage i »anstrengende løb over større distancer«.

Den udmattelse og lidelse, som man kan opleve hos løbere i slutningen af et langt løb, opfattede man som meget uklædelig for kvinder. For eksempel skabte det stor opstandelse og modvilje i offentligheden,

da to canadiske kvinder, som var deltagere i 800 meterløbet ved de olympiske lege i 1928, faldt om efter at have passeret målstregen. Også i idrætsmiljøet mente man, at dette overskred grænsen for acceptabel kvindelig adfærd, og ved de olympiske lege helt frem til 1960 var kvindernes længste løbedistance skåret ned til 200 meter.¹⁵

I svømning ser man ikke denne udmattelse.

Synligheden bliver i forbindelse med svømning til en grad af »usynlighed«, fordi selve aktiviteten foregår delvist skjult under vandet.

Det er altså acceptabelt, at de kvindelige svømmere fremtræder offentligt kun iført tynde og afslørende badedragter, så længe det de foretager sig, er i overensstemmelse med anerkendt kvindelig adfærd.

Og svømning er acceptabel kvindeadfærd, adfærd i overensstemmelse med, hvad normen om kvindelighed er, blandt andet fordi aktivitetens konkrete bevægelsesmønstre ikke er så synligt og afslørende som for eksempel atletikkens er det.

Afklædt- eller påklædthed kan altså ikke betragtes som noget absolut, men som en størrelse, der må vurderes i sin konkrete sammenhæng. Og den form for synlighed, som svømmepigerne fremviste var acceptabel i den konkrete sammenhæng, der her svømning.

Sammenfatning

Svømmesporten havde en række kvaliteter, som gjorde at den forholdsvis let kunne accepteres ikke blot som en motionsaktivitet, men også som en konkurrenceidræt, der var velegnet for kvinder.

1. Den havde positive effekter af hygiejnisk og moralsk karakter, nemlig renlighed og muligheden for at redde liv og

den kunne forbindes med almindeligt badeliv.

2. Dermed var den defineret som en aktivitet, der var acceptabel for kvinder, fordi kvindelighed først og fremmest var defineret i forhold til kvindens biologi.
3. Selve svømmeaktiviteten havde en vis usynlighed indbygget, fordi man befandt sig i vandet, delvist skjult for tilskuerens blik, mens man udførte aktiviteten, og samtidig medførte svømning ikke den grad af udmattelse og lidelse, som man kunne komme ud for i for eksempel længere løb på landjorden.
4. Bevægelsesmønstret i svømning blev opfattet som værende i overensstemmelse med normen om kvindelighed.

Der kan uden tvivl drages flere aspekter frem end de fire, jeg har været inde på her, men facit tror jeg, vil blive det samme, nemlig:

Konkurrencesvømning var et område af idrætten, hvor kvinderne ikke ydmygt måtte forsøge at få lov at komme til at deltage, men hvor de allerede dengang var accepterede som centrale deltagere i aktiviteten.

Hermed er også indirekte sagt, at de barrierer, som jeg efterlyste i min indledning – af seksuel, kønsmæssig og sportslig art – ikke har været særlig markante i den forstand, at de har umuliggjort svømmepigerne entre og succes på den sportslige scene.

Tværtimod kan måske sige at barriererne til en vis grad har *muliggjort* »svømmepigerne«, fordi barriererne var så meget stærkere andre steder. Derfor var svømningen var et af de få steder i 30'erne og 40'ernes Danmark, hvor det var muligt for kvinder at udføre sportslige præstationer på højt internationalt niveau – fordi svømningen blev betragtet som et kvindeligt rum.

Betydningen af dette tror jeg næsten ikke kan overvurderes.

I det følgende afsnit vil jeg se på, hvordan svømmepigerne selv opfattede fænomenet »Svømmepigerne«

4. »En svømmepige bliver til ...«

Else Jacobsen var en af 30ernes »svømmepiger«, og fungerede i 1940erne som svømmetræner for den nye generation af svømmepiger.

I forbindelse med OL i London blev Else Jacobsen interviewet af Politiken den 8. august 1948 under overskriften: »En Svømmepige bliver til...«¹⁶

I dette interview fremlægger hun sin opfattelse af, hvad der gør, at de danske kvindelige svømmere er blevet så stærke. Dengang oplevede man det ikke som mærkværdigt, at der i Danmark var så mange gode kvindelige svømmere. Svømning var jo, som jeg har påpeget i afsnit 3, i vidt omfang defineret som et kvindeligt område. Det interessante problem var: Hvorfor har vi dog ikke nogle gode mandlige svømmere?

Jeg vil lade Else Jacobsens forklaringer styre min tilgang til fænomenet »svømmepigerne«, som de betragtede sig selv i sommeren 1948, og som man så på dem internt i svømmesporten.

Disse forklaringer vil jeg holde op mod min forståelse af svømningen som et kvindeligt rum, hvor kvinderne var centrale deltagere i aktiviteten.

Else Jacobsens forklaringer kan deles op i 5 områder:

1. Det fysiologiske
2. Psykologiske begrundelser
3. Pædagogiske og opdragelsesmæssige forhold
4. Sport og karriere

Disse 4 første områder beskriver generelt de forhold, der efter Else Jacobsens mening gør, at det er nemmere at skabe kvindelige end mandlige elitesvømmere.

Det 5. område beskriver forskellene på »svømmepigerne« og andre unge kvinder, og jeg har valgt at kalde dette område for:

5. Det særlige

I det følgende vil jeg uddybe de fem områder, dels ved en gennemgang af interviewet med Else Jacobsen og dels ved at inddrage supplerende materiale, bl. a. erindringsbøger, som er skrevet af to af svømmepigerne, nemlig Greta Andersen og Karen Margrete Harup.

I: Det fysiologiske

»Svømmesporten ligger bedre for Kvinder end for Mænd, blandt andet kan vi jo opholde os længere i Vandet uden at komme til at fryse. »Prøv ogsaa at lægge Mærke til Svømmeren, han er ikke muskelsvulmende, men har bløde, afslappede muskler.« (Else Jacobsen)

Og i Idrætsteori skriver Ove Bøje:

»Kvindens tykkere Fedtlag under Huden og hendes mere afrundede Former (vil) være et Plus, naar det drejer sig om Svømning.«¹⁷

Og problemet med at holde varmen i vandet var da også betydeligt i 40erne. Ganske vist var man begyndt at kunne træne indendørs i svømmehaller, men som Karen Margrethe Harup skriver:

»Er der nogen, som har haft det hårdt i vinter, så er det vel nok vore tapre små svømmepiger.«

Og det kunne der være noget om.

»Sagen var, at svømmehallen på grund af brændselsmangelen allerede i begyndelsen af 1940 havde måttet lukke.«

»Men vi tabte ikke modet. Vi fik tilla-

delse til træning i bassinet i Øbro-hallen – men med den temperatur, vandet kunne holde af sig selv, og det var ikke store sager på den årstid.«¹⁸

I 1948 var en vigtig forklaring på det forhold, at de kvindelige svømmere klarede sig bedre end de mandlige, at kvinderne med deres i gennemsnit større lag af kropsfedt modsat mændene var i stand til at træne i det kolde vand, som var det eneste, man havde adgang til under og lige efter krigen.

Der er tale om et af de meget sjældne eksempler på, at man har set på kvindekroppen, som noget der gav fordele i en konkurrenceidræt.

Man kan så overveje, hvorvidt denne tolkning af mængden af fedt i kroppen er udtryk for en strengt objektiv og videnskabelig kendsgerning, eller om der er tale om en forklaring, som passer ind i en gældende kulturel konstruktion, nemlig:

Svømning er en passende sport for kvinder, derfor er kvindens krop velegnet til svømning.

Det kunne være interessant at undersøge nogle af de følgende spørgsmål:

Var datidens kvindelige svømmestjerner forholdsvis fede?

Og var det de kraftigste af kvinderne som klarede sig bedst?

Er det rigtigt, som Else Jacobsen antyder, at også de mandlige svømmestjerner var »ikke muskelsvulmende, men har bløde, afslappede muskler« – dvs. at de mænd, som kunne gøre sig gældende i svømning også var relativt veludstyrede med hensyn til kropsfedt?

Desværre har jeg ikke været i stand til at finde materiale i form af målinger af kropsfedtprocenter, der belyser dette forhold; men billeder fra datiden viser i hvert fald, at svømmepigernes kropsbygning var af en anden art end de meget muskelsvulmende piger, der er fremme idag.

Jeg vil her nøjes med at konstatere, at man dengang var enige om, at kvinder i kraft af deres ekstra lag af kropsfedt havde en fordel frem for mændene i svømning.

Om det så var en ekstra fordel netop for de *danske svømmepiger*, skal jeg lade være usagt.

2. *Psykologiske begrundelser*

Allerede med det allerførste citat (se note 1) er det beskrevet, hvordan Karen Margrethe Harup som 11årig bliver inspireret til at svømme ved at høre om »lille henrivende Inges« bedrifter i svømmebassinet i Berlin.

Også Greta Andersen fortæller om, hvordan hun blev optaget af svømning ved at følge et af de tidligere store kvindelige svømmenavne Toni Petersen, som skulle forsøge at sætte verdensrekord i 1000 yards svømning:

»Jeg blev hurtigt grebet af stemningen derude. De mange konkurrencer var faktisk lige så spændende som de kulørte hæfter! (Greta Andersens bror havde beklaget sig over, at hun tilbragte for meget tid henslægt på sofaen, mens hun læste »kulørte hæfter« O.S)

Især husker jeg begejstringen, da det lykkedes Toni Petersen at sætte ny verdensrekord.«¹⁹

På spørgsmålet: »Hvorfor tror De nu, at en lille Nation som vor pludselig har faaet saa mange dygtige Svømmersker?«, svarer Else Jacobsen i interviewet:

Jeg ved ikke rigtigt, hvordan jeg skal svare uden at blive misforstaaet, men jeg tror det hænger sammen med, at Pigerne fik inspiration hos dem, der først naede frem, paa den Maade har vi presset os selv til at yde mere og mere.«

Svømmesporten var en idrætsgren, hvor kvinderne havde traditioner ikke alene for at deltage, men også for at konkurrere på

højeste niveau. For den vordende svømme- pige var der dels nogle forbilleder at trække på, og dels var der ikke nogen tærskel, der skulle overvindes, før man som pige var accepteret i svømmesporten – modsat forholdene i mange andre idrætsgrene på den tid, for eksempel i atletik. Tværtimod kan man se, hvordan Karen Margrethe Harup og Greta Andersens af deres fædre blev opmuntrede til at svømme.

For en pige i 30ernes og 40ernes Danmark var det altså *tænkeligt* at begynde at gå til svømning.

Et andet forhold, som fletter tradition og psykologi sammen, var de mange kvindelige svømmetrænere i Danmark. For alle andre idrætsgrene med undtagelse af den anden store kvindeidræt, gymnastik, ville en kvindelig træner være en stor sjældenhed. Det fremgår tydeligt af både Harups og Greta Andersens bøger, at forholdet til træneren var af stor betydning for svømmepigernes lyst til at træne og for deres fornemmelse af at udvikle sig svømmemæssigt.

Og her er det et næsten entydig billede, – som godt nok bygger på en statistisk set meget spinkel baggrund – at når de kvindelige svømmere havde mandlige trænere, følte de, at de blev udsat for hård fysisk træning, men at der ingen forståelse var af dem som mennesker, som kvinder. Således skriver Greta Andersen om den amerikanske træner Charles Sava:

»Trods sine fine menneskelige egenskaber manglede Sava psykisk forståelse af sine elever. Han benyttede samme metode og stillede samme kolossale krav til dem alle, som om de var maskiner og ikke vidt forskellige mennesker med særprægede egenskaber og fysik.«²⁰

Modsat omtales og roses deres kvindelige trænere i reglen for deres menneskelighed og nærvær overfor den enkelte svøm-

mer, som for eksempel med Greta Andersens omtale af træneren Ingeborg Paul-Petersen:

»Hun gjorde et stort og uegennyttigt arbejde og var hjertelig i sin omhu for at gøre mig til en så god svømmerske som muligt.«²¹

Netop det forhold, at svømning var en kvindesport, gjorde at der var mange kvindelige tidligere topudøvere, som fortsatte som trænere efter de havde sluttet deres egen idrætskarriere.

Det betød, at der var bedre muligheder for kvinderne i svømning for at få en kvindelig træner, end tilfældet var det inden for de fleste andre idrætsgrene, og det var igen med til at understrege, at svømning var et muligt og acceptabelt »rum« for kvinder at befinde sig i.

Endelig var langt de fleste af de stærke svømmepiger medlemmer af klubben DKG, Dansk Kvinde Gymnastikforening, der, som navnet antyder, udelukkende havde kvindelige medlemmer.

Denne forening var frem til 1950 dominerende i dansk kvindesvømning. Blandt andet vandt DKG-svømmere 140 af de 206 danske mesterskabsløb, der blev afholdt i perioden 1909-1950.²²

Interessant nok er hverken Karen Margrethe Harup eller Greta Andersen særligt optagede af dette forhold: Greta Andersen skifter klub flere gange i karrieren, og Harup skriver i sin bog, hvordan hun blev medlem af DKG:

»Når jeg valgte D.K.G. (Dansk Kvinde Gymnastikforening) var det den rene tilfældighed; min far ringede forskellige idrætsforeninger op og udbad sig et program, men kun D.K.G. svarede på henvendelsen, og så faldt indmeldelsen omgående.«²³

For begge svømmerne er det klart, at *trænerens* kvaliteter er af langt større be-

tydning end klubben, hvilket måske skal ses i forbindelse med deres satsning på resultater inden for deres idræt.

Men det er dog tydeligt, at der har været kvindedominerede fællesskaber omkring svømmesporten.

3. Pædagogiske og opdragelsesmæssige forhold

»Forældrene har ogsaa lettere ved at holde en pige til Sporten end en Dreng« siger Else Jacobsen i interviewet, og den sport, hun taler om, er selvfølgelig svømning.

Hvorfor var svømning en sport, som børnene skulle »holdes til«? Havde de ikke selv lyst til at dyrke den?

Svømmetræneren Ellen Paul-Petersen skriver om svømning: »Det gælder for træneren om at indgyde Eleven Lyst og Interesse til stadig at gentage de samme Øvelser, uden at disse virker ensformige og kedelige..«²⁴

Svømning kunne altså godt opfattes som en noget trivial beskæftigelse, og frafaldet blandt de unge svømmere var da også et problem, som man tog alvorligt.

Else Jacobsen bliver i interviewet spurgt: »Hvorfor mener De egentlig, at Drengene er mere tilbøjelige til at give op end Pigerne?« og hun svarer: »Fordi de vigtigste Træningsaar ligger i den vanskeligste Periode i de Unges Liv, og saa kommer Tiden efter Konfirmationen med dens utallige Fristelser. Drengene skal jo prøve at ryge Cigaretter, de skal ogsaa lidt ud, og saa er de tilbøjelige til at give op dér, hvor Sporten kræver fuldstændig Afholdenhed.«

Else Jacobsen: »Dengang da Greta Andersens var ved at give op, talte jeg med hendes far, som er meget svømmeinteresseret, og han fik hende ombestemt.«

Pigerne opfattes som lettere at forme og styre, og det har ganske givet også spillet

en rolle, at det har føltes rimeligt at holde dem fast til svømningen – fordi svømningen var en kvindeidræt. Man kunne ikke med samme grad af rimelighed forlange at en dreng skulle fortsætte i en kvindeidræt, hvis han mistede lysten.

Synet på hvad piger er, og hvad der er kvindeligt på den ene side, og opfattelsen af, hvilken type idræt, svømning er, virker altså gensidigt forstærkende.

En anden indfaldsvinkel til pigernes svømning kunne være at undersøge far-datter-forholdet. I både Karen Margrethe Harup og Greta Andersens bøger er fædrene i hvert fald karakteristisk meget med i billedet, mens mødrene er ikke-eksisterende.

4. Sport og karriere

Else Jacobsen fortæller om forskellen på unge mænds og kvinders mulighed for at passe deres træning:

»Han skal jo som regel i Lære eller paa Kontor og kan kun passe sin Træning efter en lang Arbejdsdag, mens de unge Piger ofte kan udnytte Formiddagens eller Eftermiddagens Timer.«

Karen Margrethe Harup:

»Fritze, Gunvor, Elvi og Eva var alle husmødre og havde derfor lejlighed til at træne om formiddagen, men af og til fik jeg dem dog til at møde op kl. 7, således at jeg ikke hele tiden måtte træne alene.«

De, der ikke var husmødre, måtte som Karen Margrethe Harup prøve at finde en balance mellem træning og arbejde:

»Senere måtte jeg dog tre gange om ugen tage et par timer fri fra arbejdet, hvorved jeg ganske vist tabte en del af min arbejds løn, men til gengæld fik mer ud af min træning.«²⁵

Også Greta Andersen indrettede sit arbejde efter svømningen:

»Selv om jeg, som før sagt, var glad for mit arbejde, ville jeg alligevel gerne have

noget andet for at kunne gøre endnu mere ved træningen. Mine forældre forsøgte at få mig til at beholde mit gamle job, men det lykkedes mig at overtale dem og finde et arbejde, hvor jeg havde lidt mere frihed.«²⁶

Svømningen var tydeligt det centrale i svømmernes liv, og havde de arbejde, blev dette så vidt muligt tilpasset de krav, som svømmekarrieren stillede.

Flere af de bedste svømmepiger gennemførte en gymnastik- og svømmelæreruddannelse, mens de var på toppen som konkurrencesvømmere.

Greta Andersen fortæller hvordan hun fik lov at springe over køen til Paul Petersens skole, da det viste sig, at hun var en dygtig konkurrencesvømmerske. Hun søgte optagelse i 1946 på et tidspunkt, hvor hun med en god tid på 400 m crawl havde fået tildelt svømmeforbundets eftertragtede guldnål:

»Jeg tog i stedet for en dag ud til frøken Ingeborg Paul-Petersen og spurgte, om jeg ikke kunne blive indmeldt på hendes kursus. Det tegnede imidlertid ikke særlig lyst lige straks. Hendes kursus var overtegnet til langt hen i 1949, så der var intet at gøre. Uden at tænke over det sad jeg i nervøsitet og pillede ved min 400 m guldnål. Der gik som et elektrisk stød gennem frøkenen.«²⁷

Og herpå blev Greta Andersen optaget på kurset.

Til gengæld kunne svømmepigerne ikke få lov at undervise i svømning, mens de stadig deltog i konkurrencer. Så ville de nemlig blive erklæret for professionelle:

»Da jeg kom hjem fra Helsingfors, fik jeg endelig definitivt meddelelse om, at jeg var ansat som svømmelærerinde i Øbrohallen fra 1. september. Den 31. august, min sidste dag som amatør, arrangeredes et afskedsstævne for mig i Frederiksberg Svømmehal.«²⁸

Generelt mente man, at unge kvinder havde en fordel i forhold til de unge mænd med hensyn til at satse på en idrætskarriere. Man havde ikke samme forventninger om, at en ung kvinde skulle gøre karriere i erhvervslivet, og det var derfor i orden, at arbejdet ikke blev prioriteret særlig højt.

Man kan så – med nutidsbriller – undre sig over, at dette ikke slog igennem inden for nogle af de andre idrætsgrene. Hvorfor var det kun lige inden for svømning, at det var en fordel, at de unge kvinder lettere kunne tage fri fra arbejde?

5. Det særlige

Greta Andersen:

»Kort efter, at jeg havde meldt mig ind i DKG, blev også Fritze Nathansen medlem. Hun var kommet til København fra Århus, og jeg blev dermed klubkammerat med verdens hurtigste crawlsvømmerske. Vi trænede ofte sammen, og jeg husker en dag, hvor jeg blev lidt fornærmet, da frk. Ingeborg Paul-Petersen ville have tid på Fritze. Hun bad mig om at agere pace og starte lidt før. Det ville jeg imidlertid ikke, og jeg fik så lov til at starte samtidig, skønt frk. Paul-Petersen kom med et: »Jamen, hun er jo verdens bedste.« Jeg gjorde mig alligevel ikke til grin. Vi startede samtidig og vi kom i mål samtidig!«²⁹

Greta Andersen om forholdet til Karen Margrethe Harup og Fritze Nathansen:

»Efterhånden som jeg nærmede mig deres standard, fjernede vi os desværre fra et af de bærende led i idrætten: Kammeratskabet.«³⁰

Og efter hun har haft et sammenstød med de to andre på vejen hjem fra Europamesterskaberne i 1947, udfordrer hun dem ved at hævde, at hun vil kunne besejre begge ved modtagelsesstævnet i Øbrohallen:

»Vi skulle alle tre svømme 200 m crawl. Før starten hviskede de begge til mig:

»Husk nu, lille Greta, at du skal banke os begge.« Det gjorde mig ikke mindre koncentreret. De fik bank.«³¹

Else Jacobsen:

»Konkurrencen er jo haard, en vis Jalousi og de Smaagniderier, der ofte eksisterer blandt Piger, kan heller ikke undgaas.«

og

»det er Glæden ved at kunne snøre andre, der driver dem frem..

– »Snøre«?

– Ja , vinde... være bedre end de andre«

Svømmepigerne har altså været meget orienterede mod at konkurrere og mod at vinde. For dem var resultater en betydelig drivkraft, og der har altså i det kvindedominerede miljø ikke været nogen tvivl om, hvad der var formålet med al den megen træning: At sejre

Denne målrettedhed og fokusering på egne resultater og præstationer får da også Else Jacobsen til at sige:

»Sportspiger er jo i det hele taget anderledes end andre Piger – gudskelov – de er friskere og mere utvungne. De fører ogsaa en lidt anden Tale, de er dejligt lige til i Udtryksmaaden, nogle vil maaske sige uhemmede«.

Denne opfattelse af svømmepigerne som »friskere og mere utvungne« går igen i datidens sportsjournalistik. Deres målrettedhed og agressivitet i konkurrencesammenhænge opleves som forfriskende, og jeg har ikke nogle steder fundet kritik af svømmepigerne for at være ukvindelige eller mandhaftige.

Sammenfatning

Else Jacobsens beskrivelse af, hvorfor de danske svømmepiger var så stærke, viser, at hun på ingen måde er overrasket over pigernes succes og næsten betragter det som en naturgiven ting, at kvinder i Danmark klarer sig så godt i svømning.

Også Greta Andersen og Karen Margrethe Harups fokusering på det sportslige frem for det særlige: at de er kvinder – er et tegn på, at de selv oplevede det som en selvfølgelig ting, at de var i stand til – som unge kvinder – at være sportsstjerner.

Svømningen var for dem vigtigere end kønnet, og denne indstilling gælder også generelt i offentligheden, at der er tale om en stolthed over at *danske* unge kvinder formår at klare sig så godt.

På den måde har har sporten og de flotte resultater, som svømmerne opnåede, medvirket til en forøget grad af ligestilling.

Denne overskridelse af nogle kønsbestemte grænser for adfærd vil jeg yderligere belyse med et enkelt eksempel:

5. Svømmepigerne: Biologi eller sport?

Svømning og menstruation

Som følge af den kritik Else Thomsen i 1932 rettede mod kvinders idrætsudøvelse, nedsatte DIF et udvalg, som skulle undersøge hvilke idrætsgrene, der var passende for kvinder at dyrke og under hvilke former, idrætsudøvelsen skulle foregå. I forbindelse med dette udvalgsarbejde samlede lægen Knud Secher i 1933 materiale ind om emnet »Idrætsøvelsernes betydning for menstruation og fødsler«

Hans konklusion var: »Legemsøvelser har i Almindelighed ingen skadelig Indflydelse paa Menstruationsprocessen udover ganske særlige Tilfælde, der kræver særlige Hensyn.«

Og videre: »Legemsøvelser med Undtagelse af Svømning synes uden fare at kunne udøves i Menstruationsperioden (Konkurrencer bør dog som Regel undgaas); store individuelle Forskelligheder gør sig dog gældende, og navnlig de 2 første Dage

bør der slet ikke drives Legemsøvelser, saafremt vedkommende har mindste Ubehag derved.«³²

Idræt blev dermed godkendt som en aktivitet også for kvinder, dog med det forbehold, at menstruationen gik forud for idrætten. Altså: (Biologisk) kvinde først, så idrætskvinde. Et måde at se kvinden på, som er helt i overensstemmelse, med Bente Rosenbecks tolkning af kvindelighedsbegrebet.

Ved de olympiske lege i London i 1948 havde en række af de danske svømmepiger menstruation netop i den periode, hvor svømmekonkurrencerne løb af stabelen. Meget omtalt blev Greta Andersen, fordi hun besvimed i et indledende heat i 400 meter crawl på grund af menstruationsmerter, og måtte reddes i land af andre svømmere – og det blot få dage efter, hun havde vundet guld i 100 meter crawl.

Med Knud Sechers rapport in mente skulle man mene, at Greta Andersen burde have været fornuftig nok til at lade være med at svømme, når hun havde menstruation – menstruation forud for idræt – og at man kunne forvente en voldsom fordømmelse af, at hun havde deltaget i en olympisk svømmekonkurrence, mens hun havde menstruation.

Men sådan så man ikke på det i 1948.

Snarere end en fordømmelse af Greta Andersen for at have optrådt ukvindeligt opviste medierne en medfølelse med hende. Temaet var: Greta Andersens Tragedie og tragedien: At hun havde mistet en sikker medalje.³³

Nu var situationen altså: Idræt forud for menstruation.

Problemstillingen var ikke længere, om idrætten påvirkede den kvindelige cyklus og gjorde hende mindre tjenlig til hendes egentlige livsopgave: At føde børn.

Problemet havde ændret sig til: Hvordan

kan man undgå, at menstruationen indtræffer omkring de vigtige konkurrencedage?

I Magnus Simonsens bog Olympiaden i London 1948 er et helt kapitel viet denne problemstilling: »Vore svømmepiger kunde have undgaaet at blive indisponeret«

Magnus Simonsen refererer i kapitlet en samtale, han har haft med »en af vore kendteste Gynækologer om muligheden for at man kunne have givet svømmepigerne »Piller eller Indsprøjtninger«:

»Og det er ikke skadeligt?«

»Nej, det er ganske uskadeligt, idet det kun har Indflydelse paa den enkelte Periode, som bliver forskubbet. Jeg vil snarere sige, at der kan være en vis Risiko ved at lade Svømmersker eller andre Idrætskvinder, som er indisponerede, byde sig selv fysiske Maksimumspræstationer i saa haarde Konkurrencer som de olympiske Lege, hvor de i forvejen udsættes for et kolossalt Nervepres.«³⁴

Denne »kendte gynækolog« argumenterer ikke længere principielt mod, at kvinder dyrker idræt under menstruationen. Han mener istedet, at man må prøve at flytte menstruationsperioden, så den ikke ligger i vejen for idrætsudøvelsen.

I mine øjne er det udtryk for et fuldstændig ændret syn på, hvad kvindelighed er.

Greta Andersens tragedie er ikke, at hun springer i vandet, mens hun har menstruation. Tragedien er, at hun på grund af menstruation ikke har mulighed for at vinde sin »sikre« guldmedalje.

Med konkurrenceidrætten i front er der pludselig åbnet for et helt nyt syn på, hvad kvinder er, og hvad kvinder kan.

De skal ikke længere lade sig beherske af biologien. Nu skal man finde ud af, hvordan man kan regulere menstruationen, så Danmark ikke mister flere af de sikre guldmedaljer.

Greta Andersen fortæller om tiden op til de olympiske lege i Finland i 1952:

»Da jeg blev klar over, at jeg ville få min »mavepine« netop under opholdet i Finland, satte jeg mig i sving for at få tidspunktet forrykket. Først var jeg til en læge, der gav mig nogle kraftige pulvere. De hjalp ikke. Så fik jeg seks indsprøjtninger hos dr. med. Ove Bøje. De havde den eftertragtede virkning, men samtidig lammede de mine arme og ben, og de var den direkte årsag til min sidste plads i landskampen mod Sverige.«³⁵

Her er efter min mening et meget klart tegn på, at svømningen har haft en funktion som spydspids i kvinders kamp for at træde i karakter på en måde, der ligger udover biologien, eller måske rettere udover den måde, som biologien er blevet til ideologi på .

Greta Andersen er ikke en kvinde, der svømmer for at få tiden til at gå, indtil hun kan blive gift og få nogle børn. Greta Andersen svømmer for at vinde.

Dermed bryder hun afgørende med opfattelsen af, at kvindelighedens kerne er moderskabet.

Hun skaber en ny realitet om, hvad kvinder kan ved at gå med i et projekt, der hedder sportens videnskabeliggørelse – ligesom hun tidligere, sammen med de andre svømmepiger har brudt med antagelsen om, at kvinder ikke kan svømme, når de har menstruation.

Man kan så mene, at det er et af de videnskabelige vildskud, hun er løbet ind i, men det er ikke afgørende her. Det afgørende er, at hun som svømmer, som idrætsudøver, er med til at udvide rammen for, hvad kvindelighed er. Og det er måske det allermest fascinerende aspekt af svømmepigerne.

Måske er deres betydning som kvindelige frontfigurer på flere områder end det sportslige ikke i tilstrækkelig grad blevet forstået og værdsat.

Af for eksempel Knud Lundberg.

I 1962 udgav han bogen »Deres bedste kamp«, hvori han, som det hedder i forordet har »samlet 16 beretninger om danske idrætsfolk, der spiste kirsebær med de store uden at få stenene i øjnene.«

Blandt de 16 idrætsfolk er Greta Andersen.

Fortællingen om hende hedder »Hendes favoritdistance« og beskriver dels hendes noget uventede sejr i 100 meter crawl ved OL i 1948 og dels – og vigtigst i denne sammenhæng – hvordan det gik helt galt for hende i det indledende heat i 400 meter crawl, en distance, som hun var storfavorit til at vinde.

Årsagen var at hun fik mavekrampe på grund af menstruationssmerter. Desuden var hun i tidens sportsjournalistik placeret som en idrætskvinde med tendens til at blive meget nervøs før store konkurrencer.

Lundberg slutter fortællingen om Greta Andersen således:

»Det var *hendes* guldmedalje. En af de sikreste ved den olympiade. Men hun fik den ikke.

Fordi de store forventninger blev til krav, som hendes nervesystem ikke kunne klare. Og så altså, fordi hun var en pige...«³⁶

Og så kan man vel ikke forvente sig mere af hende?

Men for mig er de sande sportslige helter, fordi de gennem deres sport formåede at overskride den gældende norm om kvindelighed.

Noter

1. Harup s 13
2. Rosenbeck s 75
3. Christensen s 10
4. Andersen s 8
5. Christensen s 11
6. Bøje s 128
7. Andersen s 9
8. DIF-arkiv, pakke 4: Protokol over Repræsentantskabsmødermøder 1917-33, Rigsarkivet
9. DIF-arkiv, pakke 13: Protokol over Bestyrelsesmøder 1925-36, Rigsarkivet
10. Bøje s 128
11. Berlingske Tidende 29/3 35
12. Folkets Avis (Ekstra Bladet?) 5/7 35
13. Bøje s 128
14. Bøje s 133
15. Pfister s 134-37
16. Fremover vil (Else Jacobsen) henvise til dette interview.
17. Bøje s 129
18. Harup s 25
19. Andersen s 5
20. Andersen s 81
21. Andersen s 16
22. Sporten bd 2, s 426-429
23. Harup s 17
24. Paul-Petersen s 190
25. Harup s 100
26. Andersen s 9
27. Andersen s 15
28. Harup s 121
29. Andersen s 17
30. Andersen s 19
31. Andersen s 27
32. Secher s 10
33. Simonsen s 39 og Berlingske Tidende 6/8 1948
34. Simonsen s 37-40
35. Andersen s 124
36. Lundberg s 86

Litteratur

- Andersen, Greta: En svømmepiges med- og modgang, Samlerens forlag, København 1952
- Bøje, Ove: Idrætsteori, Forlaget Arnkroner, Odense 1945
- Christensen, Frederik: Svømning for alle, Hage og Clausens Forlag, København 1931
- Ettrup, Carl: Olympisk dagbog, Skandinavisk bogforlag, 1948
- Hansen, Gunnar og Hansen, Vagn (red): Olympiadebogen London – St. Moritz 1948, Samlerens Forlag, København 1948
- Harup, Karen Margrethe: Lasse fortæller, Branner og Korch, København 1950
- Jacobsen, Else: Med Else til Los Angeles, Berlingske Tidende, København 1932
- Lundberg, Knud: Deres bedste kamp, Branner og Korch, København 1962
- Paul-Petersen, Ellen: Svømning s 180-192 i bind 2 af Idræt, Vor Tids Folkeopdrager, red. af Kr. Krogsheide, Forlaget Arnkroner, Odense 1943
- Pfister, Gertrud: Frau und Sport, s 27-53, s 124-143 , Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1980
- Rosenbeck, Bente: Kroppens politik, Museum Tusulanums forlag, Københavns Universitet, København 1992
- Secher, Knud: Idrætsøvelsernes betydning for menstruation og fødsler, Oversigt lavet for DIF, 1933
- Simonsen, Magnus: Olympiaden i London 1948, Martins Forlag, København 1948
- Desuden anvendt:
- Dansk Sportsleksikon, bind 1-2, Standard Forlaget , København 1945
- Sporten, bind 2, Gyldendal, København 1969
- Politiken juli-august 1948
- Berlingske Tidende juli-august 1948
- Berlingske Tidende 23/11 1936, 29/3 35
- Folkets Avis, 5/7 1935